

BÖRNE, VAGY AZ ELSŐ NÉMET EMIGRÁNS. Ebben az évben volt Ludwig Börne születésének 150. és jövőre lesz halálának 100. évfordulója. Műve és életpéldája korszerűsége miatt igazságtalannak tartjuk azt a csendet, ami az elfelejtettség jeleként Heine e kor és harci társának emléknepja körül uralkodik.

Börne elfelejtettsége nem új jelenség. Már Georg Brandes rámutatott kegyvesztettségének konkrét társadalmi-politikai okaira. Nem lehetett népszerű az ifjú német imperializmus korában, a császárság ragyogásában s a szocialista mozgalom feltörésének idején az a publicista, aki előharcosa volt ugyan a Birodalomnak s Poroszország küldetését is felismerte, de a német egység megvalósulását a respublica zászlaja alatt s a szociális polgári állam formájában remélte s aki a szolgalelkű német nacionalizmusnak kérlelhetetlen ellenfele volt.

Ludwig Börne mint Löb Baruch született a frankfurti zsidó negyedben. Családjá nem tartozott a ghetto szenvedőihez. Apja jelentős üzleket bonyolított le, szoros kapcsolatban állott a bécsi udvarral és persona grata volt Metternichnél. A középkori jogtalanság s a pénzzel kereskedő család kötöttségének kettős rabságából kellett Börnenek felszabadítania magát ahhoz, hogy mint Brandes nevezi, a német liberalizmus „egyetlen független jelleme és kemény egyénisége lehessen. Börne valóban az volt. Jogi tanulmányainak bevégzése után szülővárosa szolgálatába lépett. A városi rendőrségnél volt hivatalnok s a híres frankfurti városháza, a *Römer* egy dohos szobájában láttamozta az átutazó mesterlegények igazolványait s az idegenek utleveleit. Rövid ideig tartó hivataloskodása alatt kezdte meg irodalmi működését. Szerkesztette a *Zeitung der Freien Stadt Frankfurt* című napilapot. Korszakalkotó két folyóirata: a *Die Waage* és a *Zeitschwingen*. Velük teremtette meg Börne a modern német közírást és publicisztikai stílust. Ő merete először megvitatni a nagy társadalmi kérdéseket, hirdetni a reformok szükségességét, a német egység parancsoló igéjét, míg addig a folyóiratok hasábjai terjengős tudományos értekezésekkel — de omni re scibili — udvari pletykákkal s végnélküli színi kritikákkal voltak tele. Igaz, Börne is ilyen bírálatokkal kezdte. De igen hamar áttért a német színpad tanulmányozásáról a társadalmi és politikai élet bírálatára. Racionalista liberalizmusa, jakobinus köztársaságisága közvetlenül a francia forradalom ideológusainak utódjává tette. Tudatában is volt ennek s korában nem igen akadt még német író, aki a XVIII. század francia szellemiségét oly alaposan ismerte volna, mint ő. Az 1830-as párisi júliusi forradalom határvet jelent Börne életében. Az a hat év, amit még élnie adatott, a Párisban eltöltött emigráció ideje. Börne ugyan saját akaratából sietett Franciaországba a *Trois glorieuses* hírére. Még haza is mehetett a német liberálisok Hambach-i ünnepségére, ahol 15.000 német hazafi mondta ki szótöbbséggel, hogy nem indítja meg a német forradalmat — mert nem illetékes rá. De *Párisi levelei*-nek mind keményebb hangneme, republikánus felhívásainak támadó lendülete kényszerűvé tette az eleinte Önkéntes száműzetést, melyet Börne korának legjobb íróival s legkövetkezetesebb patriótáival osztott meg. A haladó német szellem emigrációja volt ez, a hirhedt Karlsbad-i határozatok idején. A német liberalizmus írói gárdájának, a *Das junge Deutschland*-nak azok a tagjai, akik tovább is otthon maradtak, az egyetlen Gutzkow kivételével, vagy beadták derekukat vagy teljesen elhallgattak. Azok az írók váltak így hontalanná, akik otthon maradtak — s mint Mehring írja, — Platen, Börne, Heine, Herwegh, Freiligrath, Marx, Engels és társaik megcáfolták Danton híres mondását, hogy az ember nem viszi cipője talpán magával hazáját. Ők magukkal vitték.

Börne Párisi levelei-ben csodálatos módon keveredik a vágyait valóssággal összetévesztő emigráns hiszékenysége a francia állapotok hű ecsetelésével s a német reakció elleni maró támadásokkal. Reményei nem válnak valóra, de Párisban Börne mégis olyan munkát végzett, amelynek jelentőségét csak most értékelhetjük. Ott fedezte fel a német népet. Szenei előtt ébredt politikai öntudatra a gazdasági emigráció, — a Franciaországban dolgozó német iparosok tömege. Heine Börnéről írott könyvében, amely néhány sajnálatos személyi támadástól eltekintve kitűnő jellemzése és életteljes arcképe a Párisi levelek írójának, elmeséli hogyan látta Börnét a „demagógot” (ezzel a névvel illette a német hivatalosság a liberális vezetőket) a párisi német munkások körében: „Élő szava talán még hatalmasabb volt, mint írott beszédei. Német hittel hallgató emberekhez intézte szavát, akik aztán apostoli buzgalommal terjesztették. Ezért, mikor hallottam, hogy bizonyos északnémet ujság gúnyt űzött Börnéből, aki hatszáz cipészsegéddel felment a Montmartre-re, hogy ott új Hegyibeszédet tartson nekik, szánakozva huztam fel vállamat, de nem Börne felett szánakoztam, aki olyan magot szórt szét, amely előbb vagy utóbb a legborzalmasabb gyümölcsöt termi. Igen jól beszélt, határozottan, meggyőzően, egyszerű, cirádanélküli beszédet tartott, valóban a Hegyibeszéd tónusában.”

Börne nem volt tudatos művész, de kitűnő stílusza. Rövid, világos mondatokban írt, merész ujitások s sejtelmes mélységek nélkül, melyekben gyakran fel-fel bukkan egy-egy váratlan kép, egy-egy megragadó jelző. „Vannak nagy emberek — írja Börne, — akik a múlt regiszterei: így Goethe és Schiller: mások viszont a jövő tartalomjegyzékei: így Lessing és Voltaire.” Ő is a jövő tartalomjegyzéke volt korában a most annak a multnak a regiszterévé válhat, amelynek példáján okulva, a Mannok, a Rennek, a Feuchtwangerek küzdenek a második német emigrációban, azért a Németországért, amelynek a frankfurti ghetto szülötte a zsidó vallást elhagyó, de a zsidóság szenvedéseit állandóan érző, német patrióta Börne előharcosa volt.

Csehi Gyula

A PROTESTANTIZMUS A MAI NÉMETORSZÁGBAN. A protestantizmus Harmadik Birodalombeli helyzete, ellenére az évek óta tartó vallási-politikai viszálynak, még mindig rendezetlen. Sőt a zavar ma a legteljesebb. Ezért a zavarért felelős úgy a nemzetiszocialista állam, mint a német protestantizmus. Az előbbi felidézte a gyökeres vallási-politikai viszályt, viszont határozottan megoldani képtelennek bizonyult, a másik pedig a saját magát megosztó teológiai-politikai és világnézeti különbségek fölött képtelen egységes magatartásra.

Mint ismeretes a Hitlerizmus uralomra kerülése két táborra osztotta a német protestánsokat. Az egyik, amely az állam akaratához s a Harmadik Birodalom által hirdetett népi eszméhez való feltétlen alkalmazkodás szószólója a *Deutsche Christen*, a másik a *Bekennende Kirche* (Hitvalló Egyház), amely a Harmadik Birodalom politikai eszméjének igénye mellett sem hajlandó feláldozni a totális állam követelményeinek a bibliai kinyilatkoztatást, a történeti hitvallások evangéliumi igazságtartalmát s az ezekre épülő keresztény lelkiismeretet. Az állam taktikázása következtében ma már e között a két nagy g eleinte meglehetősen egységesnek látszó tábor között különböző közvetítő irányok alakultak ki s még a *Hitvallók* körében is erőteljesen szóhoz jutott a történelemből jól ismert luteránus-református ellentét. Ugyanakkor az egyes csoportok magatartásán jelentősen módosított a német protestantizmus tartományonként különböző helyzete, mert az évek óta tartó vallási-politikai viszály a